

INTERVIEW: **Lovorka Kušan**

Mnogi životi bi mogli biti spašeni kada bi ljudi bili slijepi na boje

Evropski sud za ljudska prava je u ožujku 2010. presudio da Hrvatska provodi rasnu diskriminaciju svojih romskih građana – Hrvatska je platila kaznu, ali nastavlja s diskriminacijom

Branko Matan

- **BRANKO MATAN:** U ožujku prošle godine Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu donio je presudu kojom se Hrvatska osuđuje zbog rasne segregacije Roma u međimurskim školama.⁰¹ Tom presudom priveden je kraju postupak koji se od 2002. vodio na ukupno – ako ne griješim – pet sudskih instancija: na Općinskom i Županijskom sudu u Čakovcu, na Ustavnom sudu Hrvatske, pred redovnim vijećem Evropskoga suda za ljudska prava te napokon pred Velikim vijećem istoga suda. S time se došlo do najviše razine, na presudu Velikoga vijeća daljnje žalbe nisu više moguće. Možeš li za naše čitatelje uvodno iznijeti osnovne činjenice o Evropskome sudu za ljudska prava?

LOVORKA KUŠAN: Evropski sud za ljudska prava osnovan je u okviru Vijeća Europe kako bi se osiguralo da Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava ne bi ostala mrtvo slovo na papiru. Vijeće Europe ima 47 država članica koje su, potpisavši Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, prihvatile mogućnost da građani koji smatraju da im je u državi članici Vijeća Europe povrijeđeno neko pravo zaštićeno Konvencijom, zatraže od Evropskog suda zaštitu tog prava. Taj mehanizam zaštite ljudskih prava pokazao se najefikasnijim od svih postojećih. Usprkos golemom broju potencijalnih tužitelja – svaki stanovnik europskog kontinenta potencijalni je tužitelj, golemom broju stvarnih tužitelja – trenutno je u tijeku 152 000 postupaka, i malom broju sudaca – po jedan iz svake zemlje člani-

ce, dakle 47 sudaca, Sud u relativno kratkom roku donosi odluku i utvrđuje da li je u konkretnom slučaju određena zemlja povrijedila neko pravo iz Konvencije ili ne. Nakon što Sud donese presudu ona se dostavlja Odboru ministara Vijeća Europe koje nadzire provedbu odluka Suda i kojem država mora podnijeti izvještaj što je poduzela kako se takva povreda ne bi mogla ponoviti u budućnosti. Osim isplate naknade štete osobi za koju je utvrdio da joj je neko pravo povrijeđeno, Sud svojom odlukom ne određuje što država mora poduzeti, već prepušta državama članicama da same odluče kakva mjera je potrebna. Najčešće se radi o izmjenama zakona, uvođenju nekih posebnih instituta ili pravnih lijekova ili pak promjeni sudske prakse. Osim toga, s obzirom da Sud svojim odlukama tumači Konvenciju, njegove presude obvezuju i druge zemlje članice i postaju, kao što je to Konvencija, dijelom prava svih država članica. Cijeli sistem ima dva velika problema za koja se pokušavaju pronaći nova rješenja: stalni rast broja tužbi koje svakodnevno stižu na Sud i koje on sve teže procesuiraju te nedovoljno poštivanje tih odluka u državama članicama.

Tako je u Hrvatskoj Konvencija na snazi od 1997. godine, ali je na redovnim sudovima ona i dalje prilično nepoznata, a pozivanje na Konvenciju i presude Evropskog suda i dalje se smatra neobičnim. Kao što mi je neki dan na jednoj raspravi jedan sudac rekao, kada sam ga podsjetila na jednu presudu Evropskog suda: može taj sud pričati što god hoće.

⁰¹ Presuda je donesena 16. ožujka 2010. Informacija sudskega ureda za tisak dostupna je na adresi URL: <http://www.codex-online.com/codex/contents.nsf/WPrintArticles/F33CF259300Fo789C22576EA0033B361>.

Za cjeloviti tekst presude vidi URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=864619&portal=hbkm&source=externalbydocnumb&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>.

Vidi također tekst na engleskoj Wikipediji, URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Or%C5%A1u%C5%A1_and_Others_v._Croatia.

Branke Matan

- U prvome broju *Gordogana* razgovarali smo o ovome slučaju, o tužbi koju si – poslije dvije negativne presude – podnijela Ustavnome sudu.⁰² Što se sve događalo od 2002. do danas?

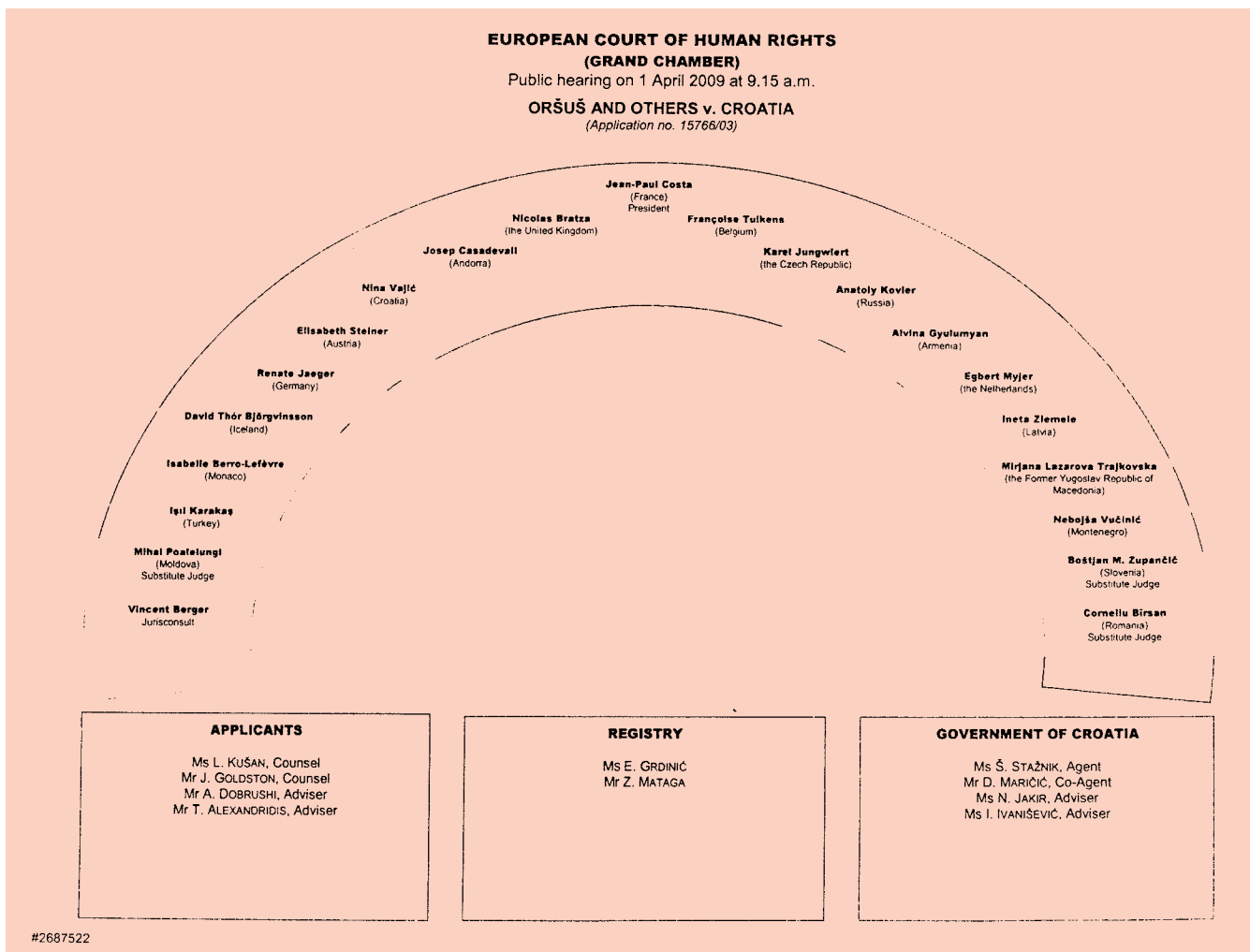
U ovome predmetu radilo se o tome da je u mnogim međimurskim školama većina romskih učenika bila raspoređena u tzv. posebne romske razrede (i u dokumentima se nazivaju “romski razredi”) u kojima se provodio značajno smanjeni nastavni program, romska djeca rano su prekidala školovanje, a tek vrlo rijetka nastavljala su školovanje nakon osnovne škole. Ustavni sud smatrao je da raspoređivanje romskih učenika u posebne razrede ne predstavlja diskriminaciju, već da je to posljedica nepoznavanja hrvatskog jezika zbog čega romska djeca ne mogu pratiti nastavu zajedno i jednakim tempom kao neromska djeca. Sličan stav zauzeo je i Europski sud za ljudska prava u svojoj prvoj odluci. Međutim, u vrlo rijetkim slučajevima, kada se radi o nekom važnom pitanju tumačenja Konvencije i o pitanju koje je važno i za druge zemlje članice, moguće je tražiti da o predmetu raspravlja i Veliko Vijeće Europskog suda tj. vijeće od 17 su-

daca. Tu mogućnost smo i mi iskoristili te je na kraju, tijesnom većinom i uz oštro suprotstavljeno mišljenje dijela sudaca, Veliko vijeće utvrdilo da se radi o diskriminaciji te da se problem nepoznavanja jezika mogao riješiti na drugi način a ne razdvajanjem djece.

- Kako i kada si ti osobno ušla u slučaj?

O problemu posebnih romskih razreda počeli su još prije petnaestak godina govoriti romski aktivisti iz Međimurja te su se obratili Pučkom pravobranitelju. Tijekom 2000. zamjenica Pučkog pravobranitelja, gospođa Marta Vidaković Mukić, počela je istraživati taj problem te zaključila isto što i Veliko vijeće Europskog suda deset godina kasnije. Tako je u izvještaju Pučkog pravobranitelja za 2000. godinu, koji je bio podnesen Saboru, pisalo i u pogledu činjenica i u pogledu pravnih zaključaka i u pogledu preporuka, isto što i sada u presudi Europskog suda. Ali je u međuvremenu mnogo djece ostalo bez školovanja, a gospođa Vidaković Mukić bez posla.

⁰² Branke Matan: *Hrvatski apartheid* (razgovor s Lovorkom Kušan), *Gordogan*, 1/2003, br. 1, jesen 2003, str. 254-256.

Raspored sjedjenja na javnoj raspravi pred Velikim vijećem Evropskoga suda za ljudska prava održanoj 1. travnja 2009.

Romski roditelji obratili su se za pomoć Hrvatskom helsinškom odboru, Europskom centru za prava Roma te meni kao odvjetnici. Proveli smo pedagoško i psihološko istraživanje, pribavili statističke i sve druge potrebne podatke te krenuli dokazivati da se radi o diskriminaciji u obrazovanju.

Europski centar za prava Roma (ERRC) međunarodna je nevladina organizacija koja se bavi pravima Roma u svim zemljama u kojima oni žive. Osim istraživanjima i zagovaranjem prava Roma bave se i tzv. strateškom litigacijom tj. promjenom zakona ili pravne prakse kroz sudske postupke. Tako je ERRC vodio i postupak protiv Češke zbog toga što su tamo pak romska djeca, zbog nepoznavanja češkog jezika, bila smješтана u specijalne škole za djecu s posebnim potrebama. I takvo postupanje utvrđeno je diskriminacijom, također tek pred Velikim vijećem Europskog suda.

- **Presudom od 16. ožujka 2010. ustanovljeno je da je Hrvatska, stvaranjem odvojenih razreda za romsku djecu, provodila diskriminaciju te kršila ljudska prava svojih građana. Određeno je da svaki od tužitelja dobije odštetu u iz-**

nosu od 4500 eura. Kako si se osjećala kada si čula presudu?

I dobro i loše. Kao aktivistica za ljudska prava osjećala sam se dobro, jer sam vjerovala da će to jednog dana pomoći svakom budućem romskom učeniku u bilo kojoj europskoj zemlji da se školuje na bolji način i tako si osigura bolji život. Kao odvjetnica četrnaestero romske djece koji su bili tužitelji u tom postupku osjećala sam se loše, jer u trenutku donošenja presude nitko od njih više nije išao u školu. Kad sam ih upoznala bili su prvšađi ili tek nešto stariji od toga, kad smo dočekali presudu bilo je već jasno da nitko od njih nikada neće redovno završiti osnovnu školu.

- **Stavljanje Roma u odvojene, rasno čiste razrede, slučaj je "indirektna diskriminacije". Možeš li protumačiti taj pojam?**

Indirektna diskriminacija postoji kad neka neutralna odredba ili praksa ima za određenu grupu nepovoljne posljedice. Primjerice, pravilo o pismenom polaganju ispita naizgled nije pro-

blematično, ali može predstavljati indirektnu diskriminaciju studenata koji ne vide. U ovom slučaju, koji se tiče obrazovanja Roma, naizgled neutralno testiranje djece prije upisa u školu kojim se utvrđuje da li je dijete psihički i fizički zrelo za školu može imati nepovoljne posljedice za djecu koja ne vladaju dobro hrvatskim jezikom. Tako se za romske učenike često zaključilo da ne shvaćaju pojam brojeva, boja ili članova obitelji samo zato što se o tome nisu mogli dobro izraziti na hrvatskom jeziku. To što ne znaju brojati do deset na hrvatskom ne znači da ne znaju brojati do deset. U Hrvatskoj ih se zato stavljalo u posebne razrede, a u nekim drugim zemljama u škole za djecu s mentalnim poteškoćama. Istovremeno nije poduzimano ništa da im se olakša i ubrza učenje hrvatskog jezika niti bi bili integrirani u miješane razrede nakon što bi dobro naučili hrvatski jezik.

- **Slučaj *Oršuš and Others v. Croatia* (tj. *Oršuš i ostali protiv Hrvatske*, prema prvome od tužitelja, Stjepanu Oršušu, rođenome 1991. iz Orehovice) ima obilježja pravnoga presedana. Presuda se, koliko sam razabrao, s velikim zanimanjem iščekivala i izvan Hrvatske?**

Da, zato što mnoge zemlje imaju slične probleme i organiziraju obrazovanje Roma na sličan način. Veliki broj Roma nije uopće uključen u obrazovni sustav ili se pak školuje odvojeno od neroma.

- **Presuda zapravo ulazi u tradiciju pravne borbe za ljudska prava koja započinje glasovitim presudom američkoga Vrhovnoga suda u slučaju *Brown v. Board of Education* godine 1954. Tada je presuđeno da su zakoni o posebnim školama za Crnce (odnosno Afroamerikance) u pojedinim saveznm državama suprotni američkome Ustavu. To je bio jedan od temelja pokreta za građanska prava iz druge polovice pedesetih i osobito šezdesetih godina.**

Da, ishod nije jedina sličnost između naših europskih predmeta i tog američkog. Susretali smo se s mnogim problemima s kojima su se susretali i američki aktivisti prije pedeset godina. I mi smo se bojali za sigurnost romskih učenika i njihovih obitelji, atmosfera je znala biti vrlo napeta, od novinskih članaka s porukom da Rome treba staviti u vlak bez povratka do blokiranja ulaza u škole od strane neromskih roditelja. Ili pak, kao što su veliki otpor desegregaciji pružali afroamerički učitelji koji su se bojali da će nakon ukidanja segregacije oni prvi ostati bez posla, i kod nas su takav strah osjećali Romi koji su prije nekoliko godina počeli raditi kao pomagači u nastavi.

- **Tužba je, kako si već spomenula, pred redovnim vijećem godine 2008, dakle na prvoj strasburškoj instanci, jednoglasno odbačena. Sada je većinom glasova prihvaćena. Kako to tumačiš? Jesi li pred Velikim vijećem istupila s drukčijom argumentacijom? Upada u oči da je presuda donesena uz veoma tijesnu razliku u broju glasova, za**

presudu je glasalo devet sudaca, protiv nje osam. Osim toga, tih je osam sudaca u sklopu presude iznijelo svoje "izdvojeno mišljenje". Što je posrijedi?

Ne, Veliko vijeće je pred sobom imalo potpuno iste činjenice i argumente kao i redovno vijeće prije njega. Zašto je tako teško bilo izboriti se za takvu odluku? U nekim odlukama bio je jasno vidljiv stav da bi neromski učenici trpjeli ako bi išli u razred s romskim učenicima koji ne vladaju dobro hrvatskim jezikom, jer bi nastava bila sporija, a njihovo ukupno školovanje nekvalitetnije.

U izdvojenom mišljenju suci su bili prilično oštri i smatrali da je većina sudaca svojom odlukom stavila države u tešku situaciju jer da nije jasno što treba učiniti s učenicima, pripadnicima manjina, koji ne znaju jezik na kojem se odvija nastava; da su romska djeca, iako u posebnim razredima, ipak imala pravo na školovanje u redovnim školama te da bi sporiji napredak romske djece doveo i do lošijih rezultata neromske djece kad bi bili u istom razredu.

- **U jednom dijelu presude nije bilo nikakvih razlika u mišljenjima sudaca: jednoglasno je presuđeno da je Ustavni sud Hrvatske kršio ljudska prava Roma. Taj dio presude nije, čini mi se, imao osobit odjek u našoj javnosti.**

Tu se radilo o dugotrajnosti postupka pred Ustavnim sudom, a to doista nije nikakva novost. Presude Europskog suda protiv Hrvatske koje se tiču povrede prava na pravično suđenje nisu rijetkost.

- **U postupku je, u ulozi "treće strane", sudjelovalo nekoliko institucija: Grčki helsinški monitor, Vlada Republike Slovačke i organizacija *Interights*. Zašto je do toga došlo?**

Grčki helsinški monitor i *Interights* sudjelovali su na strani tužitelja. Radi se o organizacijama za zaštitu ljudskih prava koje se posebno bave i pravima Roma i pravu na obrazovanje, a Grčki helsinški odbor vodio je sličan postupak protiv Grčke. Slovačka je sudjelovala na strani Hrvatske zato što u školama na područjima s romskom manjinom također ima posebne romske razrede.

- **U vrijeme kada je slučaj započeo, godine 2002, zastupala si 57-ero malih tužitelja. Završila si s njih 15 (ili čak 14). Kako to?**

S obzirom na sve moguće pritiske kojima su bili izloženi, velika je hrabrost trebala tim obiteljima da ustraju tolike godine. Posjećivali su ih djelatnici centra za socijalnu skrb s raznim idejama, djeca su im išla u školu koju su tužili, došlo je do velike podjele među samim Romima oko pitanja da li je taj postupak trebalo pokrenuti. Jedni su smatrali da su posebni razredi dobra ideja, drugi su pak mislili da nije dobra ali da će tužba pogoršati ionako težak položaj Roma. Nakon četiri negativne odluke tre-

balo je doista hrabrosti i upornosti tražiti i petu, pogotovo ako živite u uvjetima u kojima žive ti “mali tužitelji” i njihovi roditelji.

- **Kako su tvoje stranke – na početku djeca, danas odrasli ljudi – doživjeli cijeli taj sudski postupak? Kako ih tretiraju sunarodnjaci, kako hrvatska populacija? Jesu li u svojem socijalnom kontekstu postali “tvrdooglavci”, ljudi koji “tjeraju inat”, ili pak svojevrсни junaci? Koji osjećaji prevladavaju kod njih samih: ponos, zadovoljstvo, razočarenje, rezignacija?**

Teško je to reći. Čini mi se da je za njih ta konačna presuda bila moralna zadovoljština, dokaz da su bili u pravu. Ali što se tiče njihovog obrazovanja, a cijeli postupak je bio pokrenut jer je bilo povrijeđeno njihovo pravo na obrazovanje, ono je tada već bilo zauvijek i nepovratno izgubljeno. Naknada od 4 500 EUR teško da može tu bilo što popraviti ili ispraviti.

- **Kakvi su bili odjeci u inozemstvu?**

Kao i u Hrvatskoj kad je bila donesena presuda D.H. protiv Češke. BBC je napravio dvadesetominutnu reportažu, tri pravnička napisala su stručni članak o tom predmetu, a nekolicina činovnika po ministarstvima obrazovanja dobila je dodatnog posla. A škole s malim Romima po cijeloj Europi i dalje rade kao i prije.

- **Kakve je posljedice presuda imala u međimurskim školama? Kakve je posljedice imala drugdje? Jesu li hrvatske školske vlasti prekinule s rasnom segregacijom Roma?**

Broj posebnih romskih razreda veći je nego ikada. Ali aktivnosti u vezi tog predmeta nisu završile donošenjem presude. Pred Odborom ministara Vijeće Europe, koje nadzire provođenje presuda Europskog suda, i dalje tražimo stvarnu provedbu te presude: trenutnu zabranu smještanja djece u posebne razrede na

temelju navodnih problema s hrvatskim jezikom, promjenu postupka testiranja djece prije upisa u školu i detaljnije reguliranje tog postupka, uvođenje mjera pomoći i posebnog kurikula za djecu koja ne govore dobro hrvatski jezik te uvođenje mjera koje bi smanjile veliki broj romske djece koja ne završe osnovnu školu.

- **Jesu li barem isplaćene novčane odštete?**

Da, to je obveza koju Hrvatska uvijek uredno ispuni u skladu s presudom Europskog suda. Ali se istovremeno obiteljima tužitelja javio i centar za socijalnu skrb te ih obavijestio da, s obzirom da sada imaju neki novac na računu, više nemaju pravo na socijalnu pomoć.

- **Kako ocjenjuješ posljednjih desetak godina s obzirom na položaj Roma? Idemo li naprijed? Jesu li te godine u Hrvatskoj – računajući i ovaj postupak – ipak označile početak romskoga izlaska iz geta? Kakva je evropska situacija? Posebno s obzirom na nevjerojatne stvari koje se zbivaju u Mađarskoj.**

Kad su Romi u pitanju situacija je u gotovo svim europskim zemljama ista. U Mađarskoj je presudu poput ove donio već domaći sud, ali zato ima drugih problema. Ali svugdje je situacija mnogo bolja nego prije desetak godina, neusporedivo bolja. Pa tko je govorio o Romima prije desetak godina, tko je mogao sanjati o romskom parlamentarnom zastupniku, o posebnim činovnicima u ministarstvima koji će se baviti romskim pitanjima? Samo se nama, koji kad govorimo o Romima mislimo na određenu djecu, određene žene, ljude s imenom i prezimenom i životnom pričom, čini da je to sve jako sporo i da bi mnogi životi mogli biti spašeni kad bi ljudi bili slijepi na boje.

Lovorka Kušan je odvjetnica koja se bavi ljudskih pravima. Razgovor je vođen u proljeće 2011.